

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПОГРЕБНЯК ВОЛОДИМИР ЯКОВЛЕВИЧ

УДК 347.451.8 (477)

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН
СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ**

**12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор **Яроцький Віталій Леонідович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри цивільного права № 2, член-кореспондент Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, доцент **Виговський Олександр Ігорович**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри міжнародного приватного права;

– кандидат юридичних наук, доцент **Чалий Юрій Іванович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри цивільного права та процесу.

Захист відбудеться «3» червня 2016р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «29» квітня 2016р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. В. Гусаров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією із сучасних тенденцій розвитку кредитних відносин в Україні є збільшення обсягів споживчого кредитування населення. Надання споживчих кредитів допомагає прискорити реалізацію товарів широкого вжитку й побутових послуг, збільшує платоспроможний попит фізичних осіб та сприяє підвищенню їх життєвого рівня. На сьогодні не з'ясованими як на теоретичному, так і законодавчому рівні залишаються питання щодо правової природи відносин споживчого кредитування, встановлення їх місця в системі цивільних зобов'язальних правовідносин, особливостей застосування до позичальника штрафних санкцій у разі прострочення ним виплати чергової суми платежу, можливості кредитної установи в односторонньому порядку змінювати розмір відсоткової ставки за наданим кредитом та ін. Прогалини в теоретичних дослідженнях відносин споживчого кредитування зумовили недостатність їх правового регулювання.

У зв'язку із цим нагальною є потреба визначення напрямів удосконалення правового механізму надання споживчих кредитів, знаходження компромісу між інтересами банків та правами споживачів, захисту останніх від можливих зловживань із боку кредиторів. Зазначене потребує проведення комплексного наукового дослідження правової природи відносин споживчого кредитування, вироблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо застосування цієї цивілістичної конструкції в договірній практиці.

Науково-теоретичну базу дисертації становлять праці вітчизняних і зарубіжних правників, зокрема: І. А. Безклубого, В. І. Борисової, М. І. Брагінського, В. В. Вітрянського, О. І. Виговського, С. В. Глібка, А. Й. Гордона, В. П. Грібанова, О. В. Дзери, Л. Г. Єфімової, І. В. Жилінкової, Л. М. Іваненка, О. С. Йоффе, О. Ю. Кабалкіна, Р. І Каримулліна, Е. С. Компанійця, В. М. Коссака, О. В. Кривенди, Н. С. Кузнецової, О. В. Кохановської, В. А. Кройтора, О. І. Лаврушина, С. М. Лепеха, Л. А. Лунца, В. В. Луця, Р. А. Майданика, Д. І. Мейера, І. Б. Новіцького, Л. А. Новосьолової, О. М. Олійника, О. П. Орлюка, Е. Г. Полонського, Л. Г. Рябко, Р. Саватьє, С. О. Сліпченка, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. А. Суханова, О. А. Флейшиць, Є. О. Харитонова, Ю. І. Чалого, Г. Ю. Шемшученка,

Г. Ф. Шершеневича, О. Шилохвоста, В. Л. Яроцького та інших дослідників.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 21.12.2012 протокол № 4. Роботу виконано на кафедрі цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах державної цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Україні» (№ державної реєстрації 0111U000963).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення найбільш значущих теоретичних і практичних питань, що стосуються правової природи відносин споживчого кредитування, їх місця в системі договірних відносин, особливостей правового регулювання, а також вироблення науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких основних завдань:

– з'ясувати основні соціальні, економічні та історичні чинники, що зумовили виникнення відносин споживчого кредитування та розвиток їх правового регулювання;

– установити правову природу та ознаки відносин споживчого кредитування, сформулювати їх дефініцію;

– визначити місце відносин споживчого кредитування в системі цивільних зобов'язальних правовідносин;

– з'ясувати сутність договору споживчого кредитування й дати його правову характеристику;

– розкрити особливості змісту, суб'єктного складу, форми, способів зміни та розірвання договірних відносин споживчого кредитування;

– визначити наслідки порушення умов договору споживчого кредитування;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України, що регулює відносини споживчого кредитування.

Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини

споживчого кредитування в Україні.

Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання відносин споживчого кредитування в Україні.

Методи дослідження обрано згідно з поставленою метою та завданнями, з урахуванням об'єкта і предмета дисертаційної роботи. У ході дослідження застосовано комплекс філософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання.

Діалектичний метод використано для вивчення правових понять у їх взаємозв'язку й розвитку, єдності соціального та юридичного змісту. На його основі розглядалися ознаки та права природа відносин споживчого кредитування.

За допомогою історико-правового методу досліджено чинники, що зумовили виникнення відносин споживчого кредитування у вітчизняній договірній практиці.

Системно-структурний метод дав змогу визначити місце договірної конструкції споживчого кредитування в системі цивільно-правових договорів, а за допомогою структурно-функціонального методу з'ясовано зміст окремих видових модельних схем відносин споживчого кредитування.

Порівняльно-правовий метод застосовувався для встановлення ознак, за якими розмежовуються відносини споживчого кредитування та правовідносини позики і кредиту.

За допомогою логіко-юридичного методу та методу прогнозування зроблено висновки про шляхи подальшого вдосконалення нормативного регулювання досліджуваних відносин.

Комплексний метод використовувався при формулюванні авторських визначень розглядуваних правових понять, а також наукових положень, що виносяться на захист.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці системних досліджень поняття, правової природи та особливостей правового регулювання відносин споживчого кредитування. У ході наукового дослідження було отримано такі основні результати:

уперше:

– з'ясовано правову природу споживчого кредитування як договірних відносин, що виникають між позичальником (фізичною особою) та кредитором (особою, яка має право здійснювати діяльність у сфері споживчого кредитування), з приводу надання позичальнику

коштів на умовах строковості, платності та повернення для задоволення його особистих, сімейних, побутових потреб, не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності; доведено, що такий вид кредитування належить до групи кредитних зобов'язань, опосередковується різними зобов'язально-правовими конструкціями і водночас займає самостійне місце в системі кредитних зобов'язань, що дозволяє констатувати існування в системі договірних цивільних правовідносин окремого виду кредитного договору – договору споживчого кредитування;

– запропоновано класифікацію відносин споживчого кредитування:

1) за суб'єктом кредитування – на банківські й ті, що надаються кредитними установами; 2) за цільовим призначенням – на споживчі кредити, що надаються на придбання товарів, оплату результатів робіт, послуг; 3) за строками надання кредиту – на короткострокові, середньострокові, довгострокові; 4) за способами забезпечення – на забезпечені та незабезпечені; 5) за способами погашення – на споживчі кредити, які повертаються шляхом одноразової виплати, та із розстроченням платежу; 6) за формами надання – на пряме та непряме споживче кредитування; 7) залежно від способу стягнення відсотків – на споживче кредитування з утриманням відсотків під час надання кредиту, зі сплатою відсотків в останній день погашення кредитного зобов'язання та з розподілом сплати відсотків відповідно до періодів погашення основного боргу;

– визначено юридичні ознаки договору споживчого кредитування, встановлено, що він є поіменованим, консенсуальним, двостороннім, оплатним та алеаторним правочином, може укладатися шляхом використання моделі змішаного договору та містити елементи декількох договірних конструкцій; доведено, що в разі, коли кредитні кошти повністю або частково виступають способом фінансування іншого договору й обидва правочини розглядаються в їхній економічній єдності, договір споживчого кредитування вважається взаємопов'язаним з відповідними договорами правочином, який впливає на його зміст, способи укладання і розірвання; обґрунтовано, що договір споживчого кредитування має ознаки публічного договору й може укладатися з використанням конструкції договору приєднання;

– встановлено, що під час укладання договору споживчого кредитування кредитордавець зобов'язаний надати споживачу чітку, стислу, достовірну й зрозумілу інформацію стосовно умов кредитування

та наслідків їх порушення; визначено, що повною поінформованістю споживача щодо вказаних умов є його обізнаність стосовно економічної та юридичної природи кредитного договору; обґрунтовано, що розкриття зазначеної інформації має подаватись у нормативно закріпленій, стандартизованій формі з установленням репрезентативного прикладу реклами кредитних продуктів, обов'язковим водночас як для фінансових установ, що здійснюють споживче кредитування, так і кредитних посередників;

удосконалено:

– висновки щодо специфіки суб'єктного складу відносин споживчого кредитування; пропонується визначення кредитного посередника як суб'єкта підприємницької діяльності (фізичної або юридичної особи), що не виступає кредитором за договором споживчого кредитування, але внаслідок виконання ним функції кредитного посередництва, здійснює організаційне забезпечення споживчого кредитування, від імені та за дорученням кредитодавця надає послуги з пропонування кредитного продукту, доводить до споживачів інформацію про умови кредитування, сприяє укладенню договору споживчого кредитування, а в разі наявності спеціальної ліцензії укладає такий договір;

– положення про обов'язковість повідомлення позичальнику інформації стосовно повної та орієнтовної вартості кредиту, яка охоплює платежі за надані споживачу кредитні, додаткові та супутні послуги; встановлено, що кредитними та супутніми послугами є дії кредитодавця, пов'язані з видачею кредитних коштів та обслуговуванням договору споживчого кредитування, що включаються до повної вартості кредиту; додатковими є послуги, що надаються споживачу третіми особами, необхідність надання яких впливає з умов кредитного правочину, приблизний кошторис яких входить до поняття орієнтовної вартості кредиту;

– висновки щодо електронної форми договору споживчого кредитування; обґрунтовано, що в разі кредитування фізичних осіб через мережу Інтернет кредитором зобов'язаний надати споживачу відомості про умови кредитування, зберегти таку інформацію в придатній для відтворення формі, а також забезпечити в доступний для споживача спосіб можливість у будь-який момент відмовитися від договору;

– положення стосовно відповідальності сторін за невиконання чи неналежне виконання умов договору споживчого кредитування;

визначено, що встановлена договором неустойка, яка стягується у зв'язку з порушенням позичальником строків повернення кредиту, черговою його частини або відсотків, що нараховуються на нього, має відповідати наслідкам прострочення виконання грошового зобов'язання і, реалізуючи свою компенсаційну функцію, не повинна перевищувати половини суми, одержаної споживачем за таким договором;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо невизначеності у вітчизняному цивільному законодавстві переліку істотних умов договору споживчого кредитування; обґрунтовано, що такий договір не може бути укладений без досягнення сторонами згоди стосовно його предмета, строку кредитування, процентної ставки, повної вартості кредиту, умов цільового використання кредитних коштів, відповідальності сторін у разі порушення зобов'язання та порядку розірвання договору;

– аргументація про специфіку умови договору споживчого кредитування стосовно повної вартості кредиту; встановлено, що така умова не включає платежі, обов'язок здійснення яких впливає з положень чинного законодавства України, і платежі, пов'язані з порушенням умов кредитного договору, та платежі, сума і строки яких залежать від поведінки позичальника; доведено, що відкриття банківського рахунку з метою видачі споживчого кредиту, а також надання споживачу інформації про умови кредитування має здійснюватись безоплатно, оскільки обов'язок оплати таких дій не охоплюється змістом кредитного договору;

– висновки щодо способів виконання кредитодавцем обов'язку з видачі кредитних коштів; доведено, що способами надання споживчого кредиту є зарахування відповідної суми на банківський рахунок споживача в банку, що є кредитодавцем, видача позичальнику коштів готівкою через касу, а також зарахування суми кредиту на рахунок позичальника або третіх осіб, відкритий у будь-якій кредитній установі;

– науково-теоретичні підходи щодо особливостей зміни та розірвання договору споживчого кредитування; обґрунтовано, що до моменту укладання договору кредитодавець має право не мотивувати відмову від надання кредиту, а після його укладання зобов'язаний обґрунтувати підстави розірвання договору; аргументовано те, що реалізація позичальником права на відмову від одержання кредиту, за аналогією із законодавством країн ЄС, може бути здійснена протягом періоду роздумів або періоду охолодження; періодом роздумів є строк,

який обчислюється з моменту звернення споживача до кредитної установи за отриманням коштів і закінчується в момент підписання договору; періодом охолодження є встановлений законодавством України 14-денний строк, протягом якого позичальник після фактичного отримання суми кредиту має право відмовитися від договору та сплатити кредитодавцю відсотки за час фактичного користування кредитними коштами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання положень, висновків та пропозицій дисертації:

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення положень чинного законодавства, що регламентує відносини у сфері споживчого кредитування;

- у правозастосовній практиці – при складанні проектів договорів учасниками цивільних відносин та розгляді судами справ відповідної категорії;

- у науково-дослідницькій сфері – для подальшого дослідження питань, що стосуються правової природи та особливостей відносин споживчого кредитування;

- у навчальному процесі – під час викладання курсу «Цивільне право», при підготовці робочих програм, підручників, методичних рекомендацій навчальних матеріалів для студентів вищих навчальних закладів юридичної освіти.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, апробовано на Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 16 – 17 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука України: Історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 6 – 7 листопада 2015 р.), а також обговорено на засіданнях кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження було опубліковано п'ять наукових статей, чотири з яких надруковані у фахових виданнях України, одна – у зарубіжному науковому фаховому виданні, а також тези двох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою та

завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять у собі сім підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 226 сторінок, із них основного тексту — 203 сторінки. Список використаних джерел містить 223 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обгрунтовано актуальність теми дисертації, викладено її зв'язок із науковими програмами та планами, зазначено мету, завдання, об'єкт, предмет і використані методи, сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їх теоретичне і практичне значення, подано інформацію про апробацію основних положень дослідження, публікації та структуру дисертаційної роботи.

Розділ 1. «Загальні положення про цивільно-правові відносини у сфері споживчого кредитування» присвячений дослідженню поняття відносин споживчого кредитування, їх правової природи та історії розвитку правового регулювання, а також визначенню їх місця в системі кредитних правовідносин.

У підрозділі 1.1 *«Історія розвитку відносин споживчого кредитування та їх правового регулювання в Україні та іноземних правопорядках»* досліджуються чинники, які зумовили виникнення і становлення інституту споживчого кредитування у вітчизняному законодавстві, аналізується специфіка правового регулювання цих відносин в інших розвинутих країнах світу.

Визначається, що термін «споживчий кредит» є видовою категорією родового поняття «кредит». Історія його виникнення бере початок з античного періоду. Первісно кредитні відносини ототожнювалися з особистою відповідальністю боржника, включаючи можливість потрапляння в рабство особи, не здатної розрахуватися за борговими зобов'язаннями. В результаті розвитку суспільних відносин і заміни особистої відповідальності на майнову термін «особистий кредит» уживається для позначення цивільних відносин, що випливають із надання банківського кредиту фізичним особам. У нашій державі відносини споживчого кредитування набули поширення в радянський період, де вони здебільшого ототожнювалися з комерційним кредитом.

На сьогодні у вітчизняному законодавстві діють нормативно-

правові акти, які регулюють відносини споживчого кредитування і порівняно з актами інших країн пострадянського простору є більш досконаліми у сфері захисту прав споживачів. У той же час у країнах ЄС договори про надання споживчого кредитування отримали свою правову регламентацію ще в минулому столітті на рівні окремих законодавчих актів, у зв'язку із чим практика використання відповідного інституту вже позбавлена тих прогалин, що існують у вітчизняній правовій системі.

У підрозділі 1.2 «Поняття та правова природа відносин споживчого кредитування» досліджується співвідношення понять «кредит», «кредитування», «споживчий кредит» і «споживче кредитування», що містяться в економічній та правовій літературі, подається авторське визначення відносин споживчого кредитування, встановлюються їх відмінні ознаки.

Визначається, що поняття «кредит» є універсальною економічною та правовою категорією, яка використовується для позначення широкого кола відносин, що виникають у зв'язку з переходом кредитних ресурсів від однієї особи до іншої на умовах їх повернення, строковості та оплатності. З точки зору права поняття «кредит» розглядається як предмет зобов'язального праввідношення і становить грошову суму, що передається однією особою іншій у межах банківського кредитного договору.

Аналізується поняття «споживчий кредит». Установлюється, що ним є гроші, які надаються банком або іншою фінансовою (кредитною) установою, що отримали у встановленому законодавством порядку ліцензію на проведення кредитних операцій, фізичній особі на придбання товарів, оплату результатів робіт, послуг із метою задоволення її особистих, сімейних, побутових потреб, не пов'язаних із здійсненням нею підприємницької діяльності на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості.

Споживчим кредитуванням слід вважати регламентовану законодавством України діяльність банку або іншої фінансової установи, що полягає в сукупності юридично вагомих дій, спрямованих на надання споживчого кредиту позичальнику, укладання договору, виконання взятих на себе зобов'язань, а також інших дій, установлених договором та (або) законом.

Відносини споживчого кредитування можна визначити, як

суспільні відносини, що виникають між позичальником – фізичною особою-споживачем, який відповідає критеріям кредитоздатності, та кредитором (особою, що має право здійснювати діяльність у сфері споживчого кредитування), з надання коштів на підставах строковості, оплатності, повернення для задоволення особистих, сімейних, побутових потреб споживача, не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності. Ці відносини виникають у зв'язку з укладанням сторонами договору споживчого кредитування, що становить собою окремих вид кредитного договору.

У підрозділі 1.3 «Місце договору споживчого кредитування в системі цивільно-правових договорів» досліджуються особливості споживчого кредитування, що відрізняють цю правову конструкцію від кредитного договору, робиться висновок про її місце в загальній системі цивільних договорів, на підставі проведеного аналізу подається авторська класифікація договірних відносин споживчого кредитування.

Установлюється, що в межах позикових зобов'язань існує окрема сфера кредитних відносин, які відрізняються від позикових за спрямованістю дії з виконання зобов'язання, що у свою чергу знаходить вияв не лише в обов'язку повернення боргу, а й у його наданні (створенні), тобто у двох окремих кредитних правочинах. Кредитні зобов'язання виникають у зв'язку з укладанням учасниками цивільного обороту договорів кредиту, факторингу, споживчого та комерційного кредитування, а також емісією облігацій; видачею векселя; домовленістю про новацію боргу у позикове зобов'язання тощо.

Визначається, що відносинам споживчого кредитування притаманні загальні ознаки кредитних правовідносин (повернення, строковість, оплатність, диференційований і грошовий характер зобов'язання) та спеціальні ознаки, які відрізняють їх від інших кредитних правочинів (специфічний суб'єктний склад, спеціальна мета, особливі способи захисту). Робиться висновок, що у сфері договірних кредитних правовідносин договір споживчого кредитування підлягає розгляду як окрема цивілістична конструкція, що за своєю правовою природою є договором про надання фінансових послуг. У зв'язку з тим, що під час споживчого кредитування гроші виступають тільки засобом платежу, кредитування за участю споживачів не можна вважати договором

про набуття товару у власність або договором про виконання робіт за завданням замовника (споживача).

Розділ 2. «Цивільний договір як правовий засіб регулювання відносин споживчого кредитування» присвячено аналізу поняття договору споживчого кредитування, визначенню елементів його правової характеристики, суб'єктного складу, особливостей укладання та змісту, відповідальності за порушення його умов.

У підрозділі 2.1 «Поняття та юридичні ознаки договору споживчого кредитування» формулюється дефініція договору споживчого кредитування та аналізуються юридичні ознаки такого правочину.

Визначається, що договір споживчого кредитування – це вид кредитного договору, за яким одна сторона – кредитор (банк або інша кредитна установа) зобов'язується надати гроші (кредит) іншій стороні – позичальнику (фізичній особі) у розмірі та на умовах, передбачених договором, з метою набуття нею товарів (робіт, послуг) для задоволення особистих, сімейних, побутових потреб, не пов'язаних зі здійсненням професійної або підприємницької діяльності, а позичальник зобов'язується використати отриману суму за цільовим призначенням, повернути її в обумовлений договором строк та сплатити відсотки на неї.

Встановлюється, що за своєю правовою характеристикою договір споживчого кредитування є поіменованим, консенсуальним, двостороннім, оплатним та алеаторним правочином. Він може укладатися шляхом використання моделі змішаного договору та містити умови декількох договірних конструкцій (банківського рахунку, кредитного договору тощо). У разі, коли кредитні кошти повністю або частково виступають способом фінансування іншого договору й обидва правочини розглядаються в їхній економічній єдності, договір споживчого кредитування вважається взаємопов'язаним із відповідними договорами правочином, що впливає на його зміст, способи укладання і розірвання.

У підрозділі 2.2 «Зміст договору споживчого кредитування» аналізуються умови, що складають зміст договору споживчого кредитування, визначаються його предмет, об'єкт, права та обов'язки сторін.

Установлюється, що об'єктом договору споживчого

кредитування є гроші як у готівковій, так і безготівковій формах, виключно в національній валюті України. Предметом досліджуваного правочину є дії кредитора та позичальника з надання останньому коштів (об'єкта) на умовах строковості, платності та повернення. Зміст договору споживчого кредитування становить сукупність його істотних умов (пунктів). Істотними є умови про предмет, строк кредитування, процентну ставку, повну вартість кредиту, цільове використання, відповідальність сторін у разі порушення зобов'язання та порядок розірвання.

Визначаючи істотні умови договору споживчого кредитування, сторони мають узгодити питання про розмір коштів, що передаються за договором, спосіб і порядок їх надання та повернення, кількість та періодичність здійснення платежів із погашення кредитної заборгованості тощо. Встановлюючи процентну ставку за наданий кредит, сторони мають визначити її вид, порядок обчислення та зміни. Крім фіксації розміру процентної ставки, у договорі споживчого кредитування має відобразитися повна вартість кредиту та ефективна річна процентна ставка. Повна вартість кредиту вміщує платежі позичальника, які він має здійснити за надані кредитодавцем кредитні та інші супутні послуги, необхідність надання яких пов'язана з укладанням кредитного договору. Поряд із повною вартістю кредиту кредитодавець зобов'язаний надати споживачу інформацію про орієнтовну вартість додаткових послуг, необхідність надання яких впливає з умов кредитного договору.

Аргументується, що відкриття банківського рахунку з метою видачі споживчого кредиту, а також надання споживачу інформації про умови кредитування має здійснюватись безоплатно, оскільки обов'язок оплати таких дій не охоплюється змістом кредитного договору.

У підрозділі 2.3 «Особливості укладання, зміни та розірвання договору споживчого кредитування» досліджується суб'єктний склад, форма, способи укладання договору споживчого кредитування, аналізується порядок його зміни та розірвання.

Установлюється, що позичальником у цих відносинах є фізична особа-споживач, кредитодавцем виступає тільки банк або інша кредитна установа. Особливістю досліджуваного договору є те, що в ньому може брати участь ще один суб'єкт – кредитний посередник, який не є безпосередньо стороною кредитного договору, але від імені

та за дорученням кредитодавця надає послуги зі сприяння реалізації кредитних продуктів.

Аналізується можливість укладання договору споживчого кредитування з використанням цивілістичних моделей публічного договору та договору приєднання. Аргументується, що, незважаючи на публічність пропозиції банку видати кредит, договір споживчого кредитування не може вважатись беззастережно публічним. Доводиться, що він має гнучкий характер і може укладатися з використанням конструкції договору приєднання.

Звертається увага, що під час укладання договору споживчого кредитування кредитодавці зобов'язані надавати чітку, стислу, достовірну, зрозумілу для позичальника інформацію стосовно умов кредитування та наслідків їх порушення. Повною поінформованістю споживача щодо вказаних умов є його обізнаність стосовно економічної та юридичної сторін кредитного договору. Розкриття зазначеної інформації має подаватись у нормативно закріпленій, стандартизованій формі з установленням репрезентативного прикладу реклами кредитних продуктів, обов'язковим водночас як для фінансових установ, так і кредитних посередників.

Зміна та розірвання договору споживчого кредитування відбуваються в загальному порядку, передбаченому чинним цивільним законодавством України. Встановлюється, що особливістю досліджуваного договору є те, що позичальник має право відмовитись від кредитного договору протягом чотирнадцяти днів з моменту фактичного отримання суми кредиту, сплативши при цьому кредитодавцю відсотки за час фактичного користування кредитними коштами. У законодавстві країн ЄС такий період називається періодом охолодження. Періодом роздумів є строк, що обчислюється з моменту звернення споживача до кредитної установи та закінчується з підписанням договору.

У підрозділі 2.4 «Відповідальність сторін за договором споживчого кредитування» вказується, що, виходячи з двостороннього характеру договору споживчого кредитування, відповідальність за невиконання чи неналежне виконання його умов може бути покладена на обидві його сторони.

Визначається, що до позичальника може застосовуватись як цивільно-правова, так і інші види юридичної відповідальності. Наслідками невиконання споживачем своїх обов'язків може бути

розірвання договору, одностороння відмова від зобов'язання, відшкодування збитків, сплата неустойки, втрата застави, а також сплата трьох процентів річних, передбачених ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України. У роботі доводиться, що встановлена договором неустойка, яка стягується у зв'язку з порушенням позичальником строків повернення кредиту, чергової його частини або відсотків, що нараховуються на нього, має відповідати розміру наслідків прострочення виконання грошового зобов'язання і, реалізуючи свою компенсаційну функцію, не повинна перевищувати половини суми, одержаної споживачем за таким договором.

Звертається увага, що питання відповідальності кредитодавця за договором споживчого кредитування недостатньо врегульовано в чинному законодавстві України. Основними засобами захисту прав споживачів-позичальників є тільки заходи відповідальності, передбачені договором, а також загальні наслідки невиконання зобов'язань, установлені Цивільним кодексом України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукового завдання, що полягає у визначенні правової природи відносин споживчого кредитування, специфіки їх виникнення і розвитку, встановленні місця споживчого кредитування в системі кредитних правовідносин, з'ясуванні особливостей суб'єктного складу, укладання та змісту договору споживчого кредитування, відповідальності сторін за невиконання чи не належне виконання його умов. Наукові результати в узагальненому вигляді можуть бути сформульовані в таких висновках:

1. Відносини споживчого кредитування виникли та набули правової регламентації у вітчизняному законодавстві у зв'язку з розвитком правовідносин позики і кредиту. Їх визначальними ознаками є особливий суб'єктний склад, цільова спрямованість та наявність спеціальних способів захисту, що дає змогу включити досліджувані відносини в предмет регулювання чинного законодавства України про захист прав споживачів.

2. Особливість відносин споживчого кредитування зумовлюється їх місцем у системі цивільних зобов'язальних правовідносин. Досліджуваний вид кредитування належить до групи

кредитних зобов'язань, опосередковується різними зобов'язально-правовими конструкціями і водночас займає самостійне місце в системі кредитних зобов'язань. Це дозволяє говорити про існування в системі договірних цивільних правовідносин окремого виду кредитного договору – договору споживчого кредитування, що входить до групи договорів з надання фінансових послуг.

3. Договір споживчого кредитування – це вид кредитного договору, за яким одна сторона – кредитор (банк або інша кредитна установа) зобов'язується надати гроші (кредит) іншій стороні – позичальнику (фізичній особі) в розмірі та на умовах, передбачених договором, із метою набуття нею товарів (робіт, послуг) для задоволення особистих, сімейних, побутових потреб, не пов'язаних зі здійсненням професійної або підприємницької діяльності, а позичальник зобов'язується використати отриману суму за цільовим призначенням, повернути її в обумовлений договором строк та сплатити відсотки на неї.

4. За правовою характеристикою договір споживчого кредитування є поіменованим, консенсуальним, двостороннім, оплатним та алеаторним правочином. Він може укладатися шляхом використання моделі змішаного договору, а також становити собою взаємопов'язаний з іншими договорами правочин. Такий договір не може вважатись беззастережно публічним, має гнучкий характер, може укладатися з використанням конструкції договору приєднання.

5. Суб'єктами відносин споживчого кредитування є кредитор (банк або інша кредитна установа) та позичальник (фізична особа – споживач). У таких відносинах можуть брати участь кредитні посередники, що не виступають стороною кредитного договору, але від імені та за дорученням кредитодавця надають послуги зі сприяння реалізації кредитних продуктів.

6. Договір споживчого кредитування може укладатися шляхом акцепту кредитної установи або позичальника оферти контрагента, у тому числі за допомогою здійснення сторонами конклюдентних дій. Способами надання споживчого кредиту є зарахування коштів на банківський рахунок позичальника, відкритий у банку, що є кредитором, видача готівки, а також зарахування суми кредиту на рахунок позичальника або третіх осіб, відкритий у будь-якій кредитній установі. Зміна та розірвання договору споживчого кредитування відбуваються в загальному порядку, передбаченому

чинним цивільним законодавством України, з урахуванням особливостей, установлених законодавством про захист прав споживачів.

7. Під час укладання договору споживчого кредитування кредитор зобов'язаний надати споживачу чітку, стислу, достовірну і зрозумілу інформацію стосовно умов кредитування та наслідків порушення умов договору. Розкриття зазначеної інформації має подаватись у нормативно закріпленій, стандартизованій формі з установленням репрезентативного прикладу реклами кредитних продуктів, обов'язковим водночас як для фінансових установ, так і кредитних посередників.

8. Зміст договору споживчого кредитування як правочин становить сукупність його істотних умов, серед яких предмет, строк кредитування, процентна ставка, повна вартість кредиту, цільове використання, відповідальність сторін у разі порушення зобов'язання та порядок розірвання тощо.

9. У змісті договору споживчого кредитування як правочину має міститися вказівка на повну вартість кредиту, що охоплює платежі позичальника, які він має здійснити за надані кредитором кредитні та інші супутні послуги, пов'язані з отриманням, обслуговуванням та погашенням кредиту. Кредитними платежами є платежі споживача-позичальника з повернення суми основного боргу та сплати відсотків, що нараховуються на нього. Платежами за надані супутні послуги є комісії, що нараховуються за здійснення касових або валютно-обмінних операцій, відкриття (випуск) і обслуговування банківських рахунків та кредитних карт тощо.

Поряд з умовою про повну вартість кредиту договір споживчого кредитування може містити поняття орієнтовної вартості, що становить собою середню вартість додаткових послуг третіх осіб, необхідність надання яких впливає з умов кредитного правочину. Додатковими платежами за договором споживчого кредитування є оплата послуг страховиків, нотаріусів, оцінки заставного майна, страхування життя і відповідальності позичальника.

10. У зв'язку з двостороннім характером договору споживчого кредитування відповідальність за невиконання його умов несуть обидві сторони правочину. За порушення у сфері отримання фінансових послуг на позичальника можуть покладатися як

цивільно-правові, так і кримінально-правові санкції. Характеризуючи цивільно-правові засоби впливу на порушника, слід мати на увазі, що встановлена договором неустойка, що нараховується за прострочення виконання зобов'язання, має відповідати розміру завданих збитків та не повинна перевищувати половини суми кредитних коштів, одержаних споживачем за договором. Кредитодавці за договором споживчого кредитування несуть відповідальність, передбачену договором та загальними положеннями чинного цивільного законодавства України. Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів дає змогу зробити висновок про неможливість застосування до кредиторів заходів фінансового, адміністративного або кримінального характеру за порушення прав споживачів-позичальників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Погребняк В. Я. Визначення поняття споживчого кредиту [Текст] / В. Я. Погребняк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» – 2015. – Вип. 16. – Т. 2. – С. 37 – 39.

2. Погребняк В. Я. Розвиток доктрини та законодавчого регулювання відносин споживчого кредитування [Текст] / В. Я. Погребняк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки» – 2015. – Вип. – Т. 1. – С. 122 – 125.

3. Погребняк В. Я. Місце договору споживчого кредитування у системі цивільно-правових договорів [Текст] / В. Я. Погребняк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2015. – 35. – Ч. 1. – Т. 2. – С. 15 – 18.

4. Погребняк В. Признаки отношений потребительского кредитования [Текст] / В. Погребняк // *Leges et Vita*. – 2015. – № 12/2 (288). – С. 89 – 92.

5. Погребняк В. Я. Розвиток відносин споживчого кредитування в правових системах іноземних держав [Текст] / В. Я. Погребняк // Наше право. – 2015. – № 6. – С. 152 – 156.

6. Погребняк В. Я. Генезис відносин споживчого кредитування в Україні / В. Я. Погребняк // «Верховенство права та права держава»: тези доп. та наук. повідомл. учасн. Міжнар. наук.-практ.

конф. (16 – 17 жовтня 2015 р.). – Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, Інст-т держ. і права країн Європи, 2015. – С. 99 – 102.

7. Погребняк В. Я. Класифікація договірних відносин споживчого кредитування / В. Я. Погребняк // Юридична наука України: Історія, сучасність, майбутнє: тези доп. та наук. повідомл. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (6 – 7 листопада 2015 р.). – Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – С. 23 – 24.

АНОТАЦІЯ

Погребняк В. Я. Цивільно-правове регулювання відносин споживчого кредитування в Україні. — На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. — Харків, 2016.

У дисертації розглядаються теоретичні і практичні питання, що стосуються поняття, відносин споживчого кредитування, історії їх виникнення, розвитку, правової природи та особливостей правового регулювання в Україні та іноземних правопорядках. Досліджується цивільно-правова договірна конструкція споживчого кредитування.

Визначається, що відносини споживчого кредитування є видовим поняттям кредитних правовідносин. Їх особливістю є те, що вони забезпечують задоволення особистих потреб фізичних осіб. Установлюються відмінності договорів кредиту та споживчого кредитування. Аналізуються юридичні ознаки досліджуваного договору та на їх підставі формулюється його дефініція. Визначаються особливості його суб'єктного складу, способів укладання, розірвання та припинення, форми, змісту, а також відповідальності за невиконання його умов.

Ключові слова: позика, кредит, споживчий кредит, відносини споживчого кредитування, договір споживчого кредитування.

АННОТАЦИЯ

Погребняк В. Я. Гражданско-правовое регулирование отношений потребительского кредитования в Украине. — На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата

юридических наук по специальности 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. — Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. — Харьков, 2016.

Диссертация посвящена исследованию отношений потребительского кредитования как особого вида договорных кредитных правоотношений, возникающих с участием физических лиц для удовлетворения их нужд, не связанных с осуществлением предпринимательской деятельности.

В работе анализируются теоретические и практические вопросы, касающиеся понятия, отношений потребительского кредитования, истории их возникновения, правовой природы, а также специфики правового регулирования в Украине и иностранных правопорядках. Исследуется гражданско-правовая договорная конструкция потребительского кредитования.

Устанавливается, что особенности регулирования отношений потребительского кредитования обусловлены местом, которое они занимают в системе гражданских обязательственных правоотношений. Рассматриваемый вид кредитования относится к группе кредитных обязательств, опосредуется разными гражданско-правовыми конструкциями и занимает самостоятельное место в системе кредитных обязательств. Определяется, что отношениям потребительского кредитования присущи общие признаки кредитных правоотношений (возврат, срочность, платность, дифференцированный и денежный характер обязательства), а также специальные признаки, которые отличают их от других кредитных сделок (специфический субъектный состав, специальная цель, особые способы защиты). Делается вывод, что в сфере договорных кредитных правоотношений договор потребительского кредитования подлежит рассмотрению как отдельная цивилистическая конструкция и по своей правовой природе является договором о предоставлении финансовых услуг.

В работе анализируются различия договоров кредита и потребительского кредитования. Исследуются юридические признаки указанного договора, и на их основе формулируется его дефиниция. Определяются особенности субъектного состава, способов заключения, расторжения и прекращения договорных

отношений потребительского кредитования, устанавливается специфика формы, содержания, а также ответственности за невыполнение или ненадлежащее выполнение условий соответствующего договора.

Ключевые слова: заем, кредит, потребительский кредит, отношения потребительского кредитования, договор потребительского кредитования.

SUMMARY

Pogrebnyak V. Y. Civil legal regulation of relations of consumer lending in Ukraine. – The manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kharkov, 2016.

This dissertation deals with theoretical and practical issues related to the concept of consumer lending relations, the history of their origin, development, legal nature and characteristics of their legal regulation in Ukraine and international law. The civil construction for consumer lending contract is analyzed.

It is determined that the consumer lending relationship is species concept credit relationships. The contracts differences of the loan and consumer credit are established. Their peculiarity is that they provide the personal needs of individuals. The differences in credit contracts and consumer credit are established.

The legal characteristics of the contract are analyzed and on its basis the contract definition is formulated. The features of contract's subjects, methods of conclusion, cancellation and termination, form, content and liability for its failure of terms are identified.

Key words: loan, credit, consumer credit, consumer lending relations, consumer lending contract.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент Бірюкова А. Г.

Підписано до друку ____.2016 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № _____.

Друкарня
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77